

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kształcenie językowe a matura wewnętrzna - problemy i uwagi

Author: Olga Przybyła

Citation style: Przybyła Olga. (2004). Kształcenie językowe a matura wewnętrzna - problemy i uwagi. W: A. Opacka (red.), "Interpretacje i nowa matura" (S. 28-33). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Olga Przybyła

Kształcenie językowe a matura wewnętrzna – problemy i uwagi

Potrzebę zmiany formuły egzaminu maturalnego zgłasza się już od dawna. Wynika ona między innymi z konieczności dostosowania matury do zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej. W swoich założeniach nowy egzamin maturalny sprawdzać ma nie tylko zdobytą w procesie dydaktycznym wiedzę, ale także umiejętność wykorzystania tej wiedzy: jak uczeń praktycznie radzi sobie z dostarczaną mu informacją, tekstem czy ilustracją i jak nad nimi pracuje. Istotniejsza od pamięciowego opanowania wiedzy jest więc umiejętność jej wykorzystania, przetwarzania, analizowania, syntetyzowania i wnioskowania z niej.

Wprowadzenie egzaminów ustnych w pierwszej części matury (części wewnętrznej) podkreśla wagę i rolę umiejętności sprawnego wypowiedzania się w mowie. Zwrócenie uwagi na tę formę egzaminowania łączy się ściśle z ideą wiedzy funkcjonalnej i koniecznościami, które dyktuje samo życie (autoprezentacja, sprawne posługiwanie się językiem polskim). Wewnętrzna część egzaminu ma dwuczłonową strukturę, na którą składają się prezentacja (ciągła wypowiedź trwająca około 20 minut) oraz rozmowa (około 10 minut).

Standardy wymagań egzaminacyjnych dla części wewnętrznej egzaminu określają wiadomości i umiejętności na czterech głównych płaszczyznach:

1. Znajomość tekstów, faktów, pojęć i zasad, w tym zasad komunikacji językowej.
2. Stosowanie posiadanej wiedzy.
3. Wykazywanie się różnego typu umiejętnościami.
4. Stosowanie wiadomości i umiejętności w planowaniu pracy i tworzeniu tekstów własnych (prezentacja).

Ad 1. Znajomość: wybranych do realizacji tematu tekstów kultury i pojęć (z poetyki, teorii literatury, językoznawstwa i różnych dziedzin sztuki);

systemu języka i jego podsystemów oraz swoistych kodów różnych dziedzin sztuki; zasad komunikacji językowej; zasad estetyki, etyki i etykiety językowej; kontekstów odpowiednich do interpretacji wybranych przez siebie tekstów kultury; zależności między różnymi warstwami dzieła.

Ad 2. Stosowanie posiadanej wiedzy w celu: rozumienia i porównywania wybranych tekstów kultury, w tym tekstów nieliterackich, na poziomie języka, struktury, treści oraz funkcji kodu; rozumienia tekstów ze słuchu (w tym pytań, wypowiedzi, poleceń) oraz odbierania i interpretowania intonacji głosu w celu właściwego odczytywania intencji nadawcy; rozpoznawania zarówno różnorodności form i funkcji komunikatów oraz dostrzegania ich aspektów etycznych, pragmatycznych i estetycznych, jak i wartości w sztuce i życiu, wielowarstwowości i heterogeniczności dziedzictwa kulturalnego; korygowania własnych błędów (językowych, metaforycznych oraz wszelkich przejęzyczeń).

Ad 3. Umiejętność: analizy i interpretacji dzieł; stosowania różnorodnych kontekstów, fachowej terminologii i metodologii w interpretowaniu tekstów z różnych obszarów polonistyki szkolnej; odróżniania własnych opinii i przeżyć od opinii autorytetów i przeżyć ponadindywidualnych.

Ad 4. Zastosowanie wiadomości i umiejętności w planowaniu pracy i tworzeniu tekstów własnych, czyli: organizowanie warsztatu pracy (gromadzenie materiału, sporządzanie bibliografii, notatki i planu, przygotowanie materiału ilustracyjnego, korzystanie z literatury fachowej); wykorzystanie różnych rodzajów i technik gromadzenia oraz przekazywania informacji (np. korzystanie z Internetu, bazy nagrań i programów różnego typu); sprawne posługiwanie się poprawną polszczyzną, przestrzeganie zasad ortografii oraz ortofonii; redagowanie wypowiedzi w sposób zamierzony, z przestrzeganiem treściowych i formalnych zasad organizacji tekstu; streszczanie, parafrazowanie, cytowanie cudzych opinii bądź powoływanie się na nie, komentowanie, stawianie hipotez i rozwiązywanie ich, dobieranie i hierarchizowanie argumentów, selekcjonowanie i porządkowanie materiału, porównywanie, syntetyzowanie, wnioskowanie; uczestniczenie w różnych sytuacjach komunikacyjnych, np. wygłaszanie mowy, referatu, autoprezentacja, wystąpienie publiczne, uczestniczenie w dialogu, dyskusji, obrona własnego stanowiska¹.

Wymagania egzaminacyjne określone w *Standardach wymagań egzaminacyjnych dla części wewnętrznej egzaminu* wyraźnie precyzują zakres wiedzy i umiejętności, które stawiane są przed uczniami. Ustna formuła egzaminu determinuje fakt skierowania większej uwagi na sprawność językową i komunikacyjną uczniów. W nowej formule egzaminu ustnego z języka polskiego istotne bowiem jest, oprócz sprawdzenia rozumienia i umiejętności prezentowania wiedzy o literaturze, języku i kulturze własnego narodu w powiązaniu

¹ *Standardy wymagań egzaminacyjnych dla części wewnętrznej egzaminu*. W: *Syllabus z języka polskiego*. Warszawa 2003, s. 14–15.

z kulturowym dorobkiem europejskim i światowym, sprawdzenie umiejętności wypowiedzania się w mowie z wyraźnym uwzględnieniem sytuacji komunikacyjnej, a więc zarówno wzięcie pod uwagę obowiązujących norm językowych, m.in. w zakresie ortofonii (wymowy), poprawności fleksyjnej, leksykalnej, frazeologicznej, składniowej oraz stylistycznej, jak i przestrzeganie zasad kultury języka.

Wewnętrzna część egzaminu sprawdza umiejętność sposobu realizacji wybranego przez ucznia tematu prezentacji i kompozycję jego wypowiedzi oraz umiejętność komunikacji werbalnej, czyli sprawność i poprawność językową.

Przy ocenianiu zarówno części pierwszej – prezentacji tematu, jak i części drugiej – rozmowy na temat prezentacji, zwrócono uwagę na aspekt językowy. Widoczne jest to w ustalonych kryteriach oceniania odpowiedzi ustnej – 40% przyznawanych uczniowi punktów stanowią właśnie punkty za język. Oceniane jest:

a) dla poziomu podstawowego:

- przestrzeganie zasad właściwych językowi mówionemu w zakresie: ortofonii (wymowy), fleksji, leksyki, frazeologii, składni; dopuszczanie usterek językowych;
- posługiwanie się stylem stosownym do sytuacji;
- posługiwanie się komunikatywnym stylem (dopuszczalna schematyczność), wystarczający zasób słownictwa;
- posługiwanie się terminologią specjalistyczną w zakresie niezbędnym do realizacji tematu;

b) dla poziomu rozszerzonego:

- przestrzeganie zasad poprawności właściwych językowi mówionemu w zakresie: ortofonii (wymowy), fleksji, leksyki, frazeologii, składni;
- posługiwanie się stylem stosownym do sytuacji; przestrzeganie zasad etykiety językowej;
- posługiwanie się bogatym słownictwem i komunikatywnym stylem;
- posługiwanie się terminologią specjalistyczną;
- stosowanie środków językowych typowych dla rozmowy;

c) dla poziomu dopełniającego:

- przestrzeganie zasad poprawności właściwych językowi mówionemu w zakresie: ortofonii (wymowy), fleksji, leksyki, frazeologii, składni;
- posługiwanie się stylem stosownym do sytuacji, przestrzeganie zasad etykiety językowej;
- posługiwanie się bogatym słownictwem, komunikatywnym stylem o wyraźnych cechach indywidualnych;
- posługiwanie się bogatą terminologią (unikanie pseudonaukowości);
- swobodne stosowanie środków językowych typowych dla rozmowy².

² Por. kryteria oceny wypowiedzi ustnej. W: *Syllabus z języka polskiego...*, s. 30.

Podstawowym kryterium oceny uczniowskiej prezentacji jest dostosowanie stylu wypowiedzi do tematu wystąpienia oraz okazji, dbałość o ścisłość, prostotę (stosowanie precyzyjnych i jednoznacznych sformułowań) oraz spójność wypowiedzi. Nie powinno się podczas prezentacji używać języka wykraczającego poza własne możliwości percepcyjne, ale też nie można schodzić poniżej pewnego poziomu. Należy dbać o poprawność gramatyczną wypowiedzi oraz zrezygnować z używania slangu i wyrażeń kolokwialnych. Istotne, by wystąpienie brzmiało naturalnie, by prezentujący unikał w wypowiedzi nadmiernego patosu; także pauzy w mówieniu powinny mieć logiczne uzasadnienie. Trzeba również mieć na uwadze kryteria oceny wypowiedzi ustnej, na które składają się: prawidłowa odmiana wyrazów, właściwa składnia i dykcja oraz umiejętność korzystania z zasobów leksykalnych języka, a więc unikanie słów, których brzmienia lub znaczenia prezentujący nie jest pewien; eliminowanie błędów frazeologicznych i wyrazowych; wprowadzanie słów obcojęzycznych wyłącznie wtedy, kiedy określonej treści nie da się wyrazić polskim nazewnictwem; unikanie tzw. słów wypełniaczy, typu: *poniekąd; a więc; bynajmniej; aczkolwiek; jak bowiem; itp.*; unikanie dźwięków i słów pozbawionych treści, typu: *yyy...; eee...; yhm; aaa...* (tzw. przydźwięków).

Kształcenie językowe zostało w wewnętrznym egzaminie maturalnym wyraźnie zaakcentowane. Dlatego tak ważne jest wprowadzenie w proces dydaktyczny zajęć z kultury żywego słowa, zajęć, które dostarczają niezbędnych umiejętności w ustnym posługiwaniu się językiem polskim, m.in. ćwiczeń artykulacyjnych (ćwiczeń wymowy samogłosek, spółgłosek i sylab), dykcyjnych oraz akcentacyjnych; umiejętności frazowania wypowiedzi i opanowania prawideł emisji głosu oraz przygotowania do interpretacji głosowej i umiejętności wygłaszania tekstu.

Umieszczenie zagadnień z zakresu kultury żywego słowa w obszarze kształcenia językowego ma związek ze zmianami w strukturze i organizacji procesu dydaktycznego w reformowanej szkole. Zmiany formuły egzaminu wewnętrznego (m.in. wyraźnie wyodrębniona w ocenie prezentacji punktacja za język) obligują nauczycieli do zwrócenia większej uwagi na sprawność wymawianiową uczniów oraz realizację normy wzorcowej języka. Sama struktura egzaminu – wygłaszanie przez uczniów prezentacji oraz rozmowa – wymaga opanowania przez nich prawideł wymowy polskiej³. Wyłącznie praktyczne ćwiczenia umożliwią właściwe przygotowanie się do wewnętrznej części egzaminu maturalnego. Z tego też względu Komisja Dydaktyczna Rady Języka

³ Nierzadko sami nauczyciele nie radzą sobie z realizacją normy wzorcowej języka i z rozpoznawaniem błędów fonetycznych. Nie dostrzegają błędów przez siebie popełnianych. Mówią szybko, gdyż muszą często zrealizować w ciągu 45 minut materiał merytoryczny na 90 minut. Wypowiedzi realizują na jednym oddechu (brak pauz w wypowiedzi i niepoprawne akcentowanie wyrazów i form wyrazowych). Nie różnicują melodycznie wypowiedzi, mówią na jednym tonie, nadmiernie upraszczają grupy spółgłoskowe, ucinają końcówki bądź je przestawiają.

Polskiego wystąpiła z postulatem wprowadzenia do programu studiów polonistycznych zajęć z kultury żywego słowa jako niezbędnych w kształceniu umiejętności ustnego posługiwania się językiem przyszłych nauczycieli języka polskiego⁴.

Na uwagę zasługuje również fakt dowartościowania zagadnień z zakresu języka i włączenia ich w obręb trzech grup problemowych (literatura, korespondencja sztuk i język), wokół których budowane są tematy prezentacji.

W dotychczasowej formule ustnej części egzaminu maturalnego po macoszemu traktowano zagadnienia z zakresu nauki o języku i sprawność komunikacyjną uczniów na poziomie języka mówionego, często spychając je na margines lub wręcz całkowicie pomijając⁵. Włączenie zagadnień z zakresu językoznawstwa do tematów wewnętrznej części egzaminu maturalnego otwiera nowe obszary badawcze przed uczniami, podkreśla kulturotwórczą i poznawczą funkcję języka⁶. Maturzyści, przygotowując swoje prezentacje, mogą m.in. stosować metody socjolingwistyki oraz metody lingwistyki kognitywnej do badania świadomości językowo-kulturowej młodzieży, badania środowisk, w których uczą się i żyją⁷.

Wypowiedzi abiturientów mogą odwoływać się do: badania relacji między odmianami języka etnicznego a strukturą społeczną (tzn. w jakim stopniu przynależność użytkowników języka do określonych grup społecznych i środowiska wpływa na różnicowanie języka); badań nad zróżnicowaniem gwarowym polszczyzny, które wynikać może z podziału geograficznego danego języka, jak też być uzależnione od czynników społecznych i sytuacyjnych; obserwacji

⁴ *Stanowisko Komisji Dydaktycznej Rady Języka Polskiego w sprawie dostosowania studiów polonistycznych do zakresu nauczania języka polskiego w reformowanej szkole. „Poradnik Językowy” 2002, z. 4, s. 71–72.*

⁵ Pytanie z języka było zazwyczaj trzecim pytaniem na maturalnym egzaminie ustnym, często łagodniej ocenianym ze względu na brak gramatyki opisowej w kształceniu językowym w szkole średniej i ogólną małą ilość realizowanych zagadnień z języka w porównaniu z tematami z teorii i historii literatury polskiej. Nierzadko trzecie pytanie w zestawie maturalnym zastępowane było przez problemy z zakresu kontekstów kulturowych, odległych od zagadnień językowych. Oceniana była przede wszystkim strona merytoryczna wypowiedzi, a nie ich poprawność językowa.

⁶ Por. propozycje tematów z języka na wewnętrzną część egzaminu maturalnego, np.:

- *Tak mówią bohaterowie literaccy. Omów język wybranych postaci ze szczególnym uwzględnieniem cech ujawniających ich przynależność środowiskową i charakter;*
- *Etykieta językowa różnych czasów i środowisk. Zanalizuj wybrane przykłady literackie (i inne);*
- *Dlaczego niektóre wyrazy stają się modne? Zanalizuj przykłady ze współczesnej polszczyzny;*
- *Perswazyjne funkcje języka na przykładach tekstów propagandowych. Analiza przykładów;*
- *Omów pochodzenie nazw miejscowych Twojego regionu.*

W: *Syllabus z języka polskiego...*, s. 59.

⁷ Por. artykuł Danuty Krzyżyk i Heleny Synowiec: *O możliwościach wykorzystania wybranych metod językoznawczych w badaniach nad językiem młodzieży regionów pogranicznych*. W: *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Red. T. Lewowicki i E. Ogrodzka-Mazur. Cieszyn 2001, s. 107–113.

środowiska językowego wybranych regionów, ze szczególnym zwróceniem uwagi na kulturę i obyczajowość. Zagadnienia lingwistyki kognitywnej otwierają przed uczniami możliwość opisywania języka jako swoistej społecznie utrwalonej struktury pojęciowej zawartej w słownictwie i gramatyce, struktury, która najpełniej ujawnia się w leksyce i frazeologii. Stąd tak wiele tematów dotyczyć może językowego obrazu różnych elementów otaczającego świata oraz stereotypów językowych, np. *Dokonując analizy języka różnych reklam, wyjaśnij, jaki obraz świata one kreują; Dokonując analizy języka piosenek jednego z zespołów lat dziewięćdziesiątych, wyjaśnij zasadność doboru środków wyrazu*⁸.

Zmiana formuły egzaminu maturalnego w jego części wewnętrznej powoduje konieczność położenia większego nacisku na kształcenie językowe na poziomie szkoły średniej. Planowanie procesu dydaktycznego powinno teraz łączyć spójną koncepcję kształcenia językowego, literackiego i kulturalnego z jednoczesnym zwróceniem szczególnej uwagi na budowanie świadomości językowej i komunikacyjnej uczniów⁹. Zmiana postaci egzaminu wymusza zmiany metod i form pracy, nauczania myślenia analitycznego i syntetycznego ograniczenia odtwarzania gotowej wiedzy na rzecz rozwijania zainteresowań uczniów, podmiotowego ich traktowania oraz kierowana ich ku samodzielności.

⁸ *Syllabus z języka polskiego...*, s. 59.

⁹ Pytania w drugiej części egzaminu wewnętrznego mogą dotyczyć strony merytorycznej wypowiedzi, ale i zagadnień językowych, czyli składni, form fleksyjnych, norm ortofonicznych, frazeologii, itp. zarówno przy tematach z języka, jak i literatury oraz korespondencji sztuk.